

10. Social arv og social mobilitet

Vi lever i et samfund, som har løst mange fundamentale sociale problemer, og som giver individerne mange muligheder for at udfolde sig. Alligevel er der mennesker, som ikke oplever, at disse muligheder er til stede i deres liv.

Livschancerne er ulige fordelt. Nogle er født med mange ressourcer til at erobre goderne i livet og få en god livskvalitet. Andre har få ressourcer og må ofte leve et liv med lav livskvalitet. Vi har på den ene side skabt et samfund, hvor befolkningen ifølge de fleste undersøgelser hører til de lykkeligste i verden. På den anden side er der fortsat grupper med dårlig livskvalitet i Danmark. En af forklaringerne på ulighederne ligger i begrebet den sociale arv.

Social arv og negativ social arv

Social arv indebærer, at de karakteristika, som findes i en forældregeneration, gives videre til børnene. Det betyder, at forskellige former for ulighed og problemer bliver overført fra generation til generation. Man har især fokuseret på **'negativ social arv'**, der henviser til, at dårlige forhold som for eksempel kriminalitet, misbrug og manglende ressourcer bliver overført fra forældre til deres børn. I den politiske og sociale debat har man diskuteret og sat initiativer i gang for at bekæmpe den negative sociale arv.

Men social arv er ikke noget veldefineret begreb. For det er ikke så simpelt, at man arver disse træk fra sine forældre. Det viser sig tværtimod, at langt de fleste klarer sig udmærket i livet, selv om de har haft nogle hårde vilkår som børn og har været udsat for negativ social arv. Derfor mener flere forskere, man helt skal undlade at bruge dette upræcise begreb og i stedet tale om chanceulighed eller risikofaktorer.

Lisbeth Zornig Andersen (født 1968) har i en bog og i tv-dokumentaren Min barndom i helvede fortalt om sin opvækst præget af negativ social arv, der også omfattede seksuelt misbrug. Hun var fra 2010 til 2012 formand for Børnerådet og har siden startet sin egen rådgivnings- og kursusvirksomhed Huset Zornig.

et

fundamentale
ie mange mulighe-
nesker, som ikke
eres liv.

født med mange
å en god livskva-
ve et liv med lav
st samfund, hvor
er hører til de lykke-
ortsat grupper med
ringerne på ulighe-

a, som findes i en
ene. Det betyder, at
ner bliver overført fra
fokuseret på **'negativ**
rhold som for eksem-
isbrug og manglende
verført fra forældre
n politiske og sociale
kuteret og sat initiati-
kæmpe den negative

er ikke noget veldefne-
t er ikke så simpelt, at
ræk fra sine forældre.
:timod, at langt de fle-
nærket i livet, selv om
hårde vilkår som børn
at for negativ social arv.
re forskere, man helt
ruge dette upræcise be-
:ale om chanceulighed
er.

To definitioner på social arv

Leksikon, Den store danske, www.denstoredanske.dk:
"Et menneskes overtagelse af viden, holdninger og person-
lighedstræk fra forældrene gennem opvæksten. Begrebet
anvendes hyppigst i betydningen "negativ" social arv, hvor
børn viderefører og bliver bærere af de samme belastende
livsomstændigheder og reaktionsmønstre som forældrene."

Fra Socialministeriets publikation Vidensopsamling om
social arv (2003), s. 10:

"Det må anbefales, at man anvender begrebet 'social arv'
bredt som de påvirkninger på adfærd, viden, holdninger,
livsværdier og handlegenerer, der kan føres tilbage til
opvækstfamilien og socialt og subkulturelt opvækstmiljø i
bredere forstand. Denne forståelse af social arv betyder, at
man både interesserer sig for viden om den nævnte påvirkning
i snæver forstand forstået som påvirkningen fra forældre til
børn, og i bredere forstand som den påvirkning, der opstår ved
opvækst i et givet opvækstmiljø og påvirkningen fra velfærds-
statens institutioner".

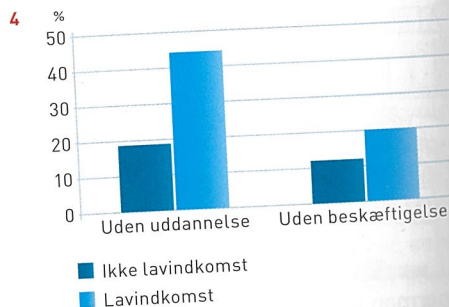
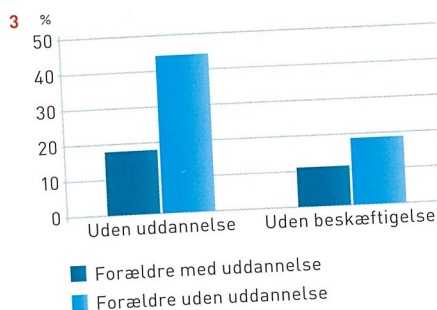
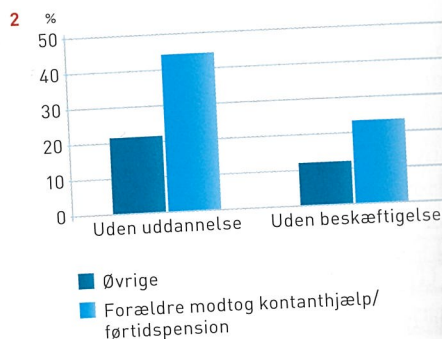
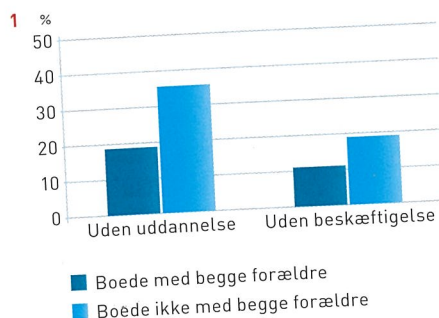
Sociologer undersøger tillært adfærd. Det vil sige adfærd, som individet får gennem sin opvækst. Ofte vil der være et samspil mellem arv og miljø med hensyn til, hvordan individets identitetsdannelse forløber.

Social arv og uddannelse

Et af de områder, der er mest undersøgt i forhold til social arv, er betydningen af forældres uddannelsesbaggrund i forhold til børnenes uddannelse. De unge, som ikke begynder på en ungdomsuddannelse efter grundskolen, har relativt ofte forældre uden uddannelse og med lav indkomst. Til gengæld viser det sig, at hvis de først er begyndt på en ungdomsuddannelse, spiller forældrebaggrunden ikke så stor en rolle for, om de fuldfører eller falder fra. En større risikofaktor end forældrebaggrunden er, om de klarede sig godt i de boglige fag i folkeskolen.

Figur 10.1

Fire risikofaktorer og uddannelse/beskæftigelse

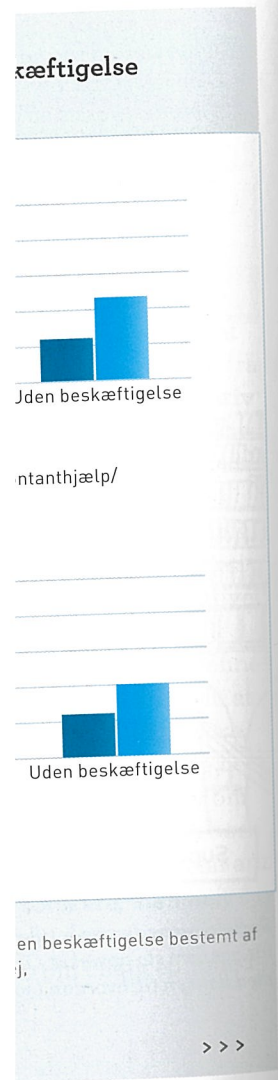

Sandsynligheden for at stå uden uddannelse eller uden beskæftigelse bestemt af

- 1) om man boede samme med begge forældre eller ej,
- 2) om forældre modtog kontanthjælp eller ej,
- 3) om forældre havde uddannelse eller ej,
- 4) om forældre tilhørte lavindkomstgruppe eller ej.

>>>

forhold til social arv, baggrund i forhold til, har relativt ofte komst. Til gengæld er så stor en rolle som risikofaktor end godt i de boglige

På grundlag af data fra 2009 undersøgte Arbejderbevægelsens Erhvervsråd sandsynligheden for, at unge ikke fik uddannelse eller var uden beskæftigelse ud fra deres forældres

1. familiesituation
2. kontanthjælp/førtidspension
3. uddannelse
4. indkomst

"Der er en klar tendens til, at risikoen for at stå uden uddannelse og/eller job øges med antallet af risikofaktorer, der optræder i barndommen. Blandt de unge, der er vokset op i familier med alle fire ovennævnte risikofaktorer, er det således 60 %, der som 25-årige ikke har afsluttet mindst en ungdomsuddannelse - og godt 30 %, der ikke er i beskæftigelse som 35-årige. Til sammenligning er det blandt unge, der vokser op i familier uden risikofaktorer, kun 13 %, der ikke har afsluttet en uddannelse som 25-årige - og det er kun 9 % i denne gruppe, der ikke er i beskæftigelse som 35-årige."

Kilde: Forskningschef Mikkel Baadsgaard: Børns opvækstvilkår har enorm betydning for fremtiden, A.E., 30. september 2011

Hvilken type af ungdomsuddannelse, de unge får, er i høj grad påvirket af forældrenes uddannelsesniveau. Unge fra de familier, hvor forældrene har en videregående uddannelse, vælger i højere grad en gymnasial uddannelse og har dermed større sandsynlighed for at få en længere uddannelse bagefter.

Den gruppe, som ikke får en ungdomsuddannelse, kaldes restgruppen. En undersøgelse fra 2013 viste, at 16 % 10 år efter 9. klasse ikke havde fået nogen ungdomsuddannelse.

I samme undersøgelse havde man undersøgt omkring 12.000 personer, der som 25-årige ikke havde fået en uddannelse. Det viste sig, at *"størstedelen af de unge uden uddannelse er vokset op med en svag hjemmebaggrund. 7 ud af 10 af de unge uden uddannelse kommer enten fra de socialt dårligst stillede familier eller med dårlige resultater fra folkeskolen. Kortlægningen finder dog, at det ikke udelukkende er unge med dårlige resultater fra grundskolen og svag hjemmebaggrund, der ikke får en ungdomsuddannelse. Omkring 30 % af restgruppen har højtuddannede forældre og gode grundskolekarakterer."*

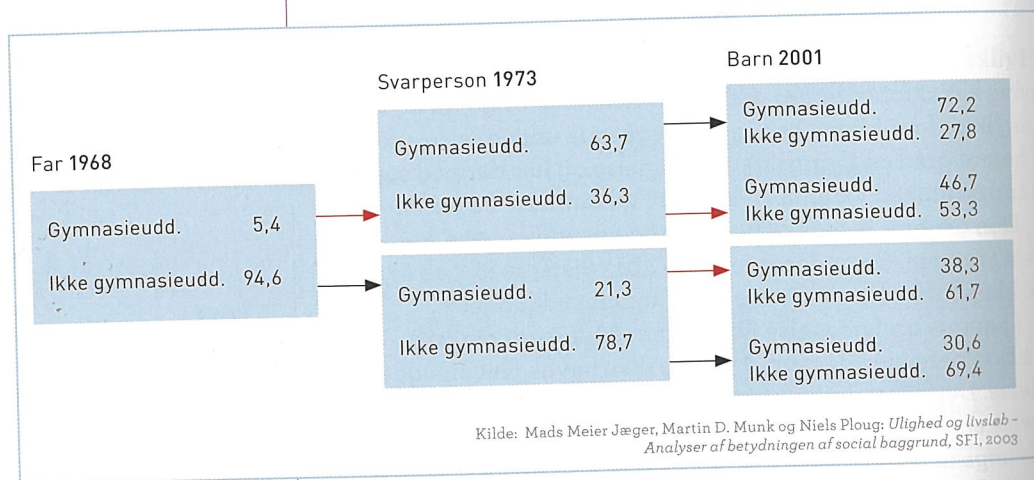
Det danske uddannelsessystem er skabt ud fra en hensigt om at give alle lige muligheder, og at alle skal kunne tage den uddannelse, der svarer til vedkommendes evner. Men sådan

fungerer det ikke i praksis. Det er nemlig ikke alle, der formår at tage den uddannelse, de ønsker.

I 1968 undersøgte SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd - en gruppe 14-årige drenge og gav dem en intelligens-test. Mange år senere, i 2001, undersøgte man, hvorledes det var gået disse drenge, der nu var blevet voksne. Det viste sig, at cirka halvdelen af de drenge, der lå i den bedste tredjedel af intelligens-testen, og som havde forældre med en kompetencegivende uddannelse, fik en videregående uddannelse. Men blandt de drenge med samme resultat i intelligens-testen, hvis forældre var uuddannede, var det kun hver tiende, der havde fået en videregående uddannelse. Det intelligensmæssige udgangspunkt spiller altså kun en vis rolle i forhold til den uddannelse, man får. Den sociale baggrund spiller en stor, selvstændig rolle.

Ud fra det samme datamateriale så man på, hvem der fik en gymnasieuddannelse, og hvem der ikke fik. Nu undersøgte man ikke den samme person, men man så på den forskel, der var mellem generationerne, og her fandt man et lignende mønster, som det fremgår af figur 10.2.

Figur 10.2
Uddannelsesforløb
for tre generationer
1968-2001, i procent

Figuren viser, at blandt den første generation var det kun 5,4 %, der havde en gymnasial uddannelse.

Af de 5,4 % fik knap 2/3 eller 63,7 % af børnene en gymnasial uddannelse. Af de 94,6 %, fædre, der ikke havde en gymnasial uddannelse, var det kun 21,3 % eller lidt over en femtedel, der fik en gymnasieuddannelse. I den tredje generation fra 2001 viste den samme tendens sig igen - prøv selv at undersøge tallene fra figuren.

ke alle, der formår
 rskningscenter for
 v dem en intelli-
 gte man, hvorledes
 voksne. Det viste
 den bedste tredje-
 ldre med en kom-
 gående uddannelse.
 t i intelligenstesten,
 hver tiende, der
 et intelligensmæs-
 rolle i forhold til
 grund spiller en

på, hvem der fik en
 k. Nu undersøgte
 på den forskel,
 dt man et lignende

101

asieudd. 72,2
 gymnasieudd. 27,8

asieudd. 46,7
 gymnasieudd. 53,3

asieudd. 38,3
 gymnasieudd. 61,7

asieudd. 30,6
 gymnasieudd. 69,4

1 Niels Ploug: *Ulighed og livsløb -
 gen af social baggrund*, SF1, 2003

ration var det kun 5,4

børnene en gymnasi-
 ikke havde en gymna-
 r lidt over en femtedel,
 redje generation fra
 1 - prøv selv at under-

De to lidt gamle undersøgelser rejser spørgsmålet om, hvad der skaber disse mønstre. Intelligens er åbenbart ikke den eneste faktor, der er vigtig for, om man klarer sig godt i skolen, og der er heller ikke noget, der tyder på, at den biologiske arv var afgørende. Derimod viser det, at socialiseringsbetingelserne - den sociale arv - påvirkede mulighederne for at gennemføre en uddannelse.

Social arv - kan dette begreb overhovedet bruges?

Der er ingen tvivl om, at familiebaggrund og sociale forhold spiller en afgørende rolle for de valg og de muligheder, som vi har i forhold til uddannelse. Men spørgsmålet er, om begrebet social arv er særligt velegnet. Den danske sociolog Morten Ejrnæs mener, at begrebet er så upræcist og uvidenskabeligt, at vi skal holde op med at bruge det og i stedet tale om chanceulighed og risikofaktorer.

Kilde: Morten Ejrnæs: *Det ved vi om social arv*, 2010, s. 15

	Ung ramt af minimum ét problem ¹	Ung ikke ramt af problemer	Unge i alt
Enten far eller mor ramt af problemer ²	1203 (30 %) 8 %	14.651 (18 %) 92 %	15.854 (19 %) 100 %
Hverken far eller mor ramt af problemer	2851 (70 %) 4 %	66.060 (82 %) 96 %	68.911 (81 %) 100 %
Unge i alt	4054 (100 %) 5 %	80.711 (100 %) 95 %	84.765 (100 %) (100 %)

En grundig analyse af nogle lidt gamle tal viser, hvad han mener. Se Tabel 10.1.

I den første række (vandret) er der 15.854 unge, hvis far eller mor har været ramt af et problem. Hvor mange af de unge blev så selv ramt af et problem? Svar: 1.203 eller 8 %. Men der var 14.651 (eller 92 %), der *ikke* blev ramt. Det viser sig altså, at langt, langt de fleste af dem, der kom fra 'problemhjem' klarede sig udmærket.

Hvis man så kigger på de unge i næste vandrette række, der kom fra hjem uden nogle af problemerne, så viste det sig, at 2.851 unge (eller 4 %) havde mindst et problem, mens 66.060 unge (96 %) *ikke* var ramt af problemer. Igen er det langt, langt de fleste unge, der ikke har problemer.

Selvom sandsynligheden for at få sociale problemer er meget lille, så viser det sig, at den *relative* risiko for at blive ramt af et problem er meget forskellig for de to grupper af unge.

▼
 Tabel 10.1
 Sammenhæng mellem far eller mor ramt af minimum ét egentligt problem og den unges problemer (unge i 1966-årgangen)

1:
 Seks typer registrerede problemer: død, psykiske lidelser, voldskriminalitet, narkotikamisbrug, selvmord og selvmordsforsøg samt sædelighedsforbrydelser

2:
 Fem typer registrerede problemer: psykiske lidelser, alkohol- og narkotikamisbrug, alvorlig kriminalitet, 'mavesår', selvmord og selvmordsforsøg

Risikoen for, at de unge i den første gruppe med 'problemforældre' selv får problemer, er dobbelt så stor: 8 % sammenlignet med 4 %.

Konklusionen er klar: Der er ikke tale om en social arv, for langt de fleste unge klarer sig uden problemer uanset om forældrene har problemer eller ej. Men de unge med 'problemforældre' har en klart større risiko for selv at få problemer, nemlig 8 % over for 4 % sammenlignet med forældre uden problemer.

Social arv – en farlig myte

"Myten om social arv er farlig, fordi forældrene gøres til syndebukke, selvom årsagerne til børn og unges problemer er kompleks og i hovedsagen skyldes strukturelle forhold som fattigdom samt børnenes skole- og uddannelsesforhold."

Morten Ejrnæs i Information, 27. november 2006

Når politikere og professionelle har erklæret krig mod den sociale arv, får de social-arvs-ramte en plads i samfundet som en af de marginalgrupper, der skal integreres. Denne bestræbelse kan medføre, at nogle grupper bliver og føler sig stempet af omgivelserne og begynder at leve op til omgivelsernes negative forventninger. Hvis de professionelle har lave forventninger til nogle børn på grund af deres forældres problemer, vil børnene måske leve op til disse lave forventninger og tro, at de er forudbestemt til også at skulle have sociale problemer. Det er vigtigt for pædagoger og socialarbejdere, at de ikke automatisk forventer at møde problemer hos de børn, der har problemforældre. Ni ud af ti af dem vil nemlig ikke få sociale problemer.

Social mobilitet

I næsten alle samfund er der en større eller mindre **social mobilitet**. Social mobilitet betyder, at personer kan bevæge sig op eller ned mellem samfundets sociale lag (latin: strata) eller klasser. Man skelner mellem *opadgående* og *nedadgående* mobilitet. Et eksempel på nedadgående social mobilitet oplevede en tidligere topchef i et reklamefirma i New York, Michael Gattes Gill. Efter en fyring kom han efter nogle år tæt på samfundets bund, inden han blev reddet af et job på kafferestauranten

social mobilitet
når et individ
skifter tilhørs-
forhold fra
en socialgrup-
pe til en anden